HIŠA ŠT. 3
Poskus mikroraziskave hiše v Ljubljani in njenih stanovalcev v 19. stoletju

Mojca Ferle

IZVLEČEK

V članku Hiša št.3 skuša avtorica na osnovi uradnih statističnih popisov prebivalstva, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Ljubljani, predstaviti stanovanjsko meščansko hišo v Ljubljani in njene stanovalce v 19. stoletju. Zanima jo predvsem socialna in poklicna struktura stanovalcev ter bivalna kultura.

ABSTRACT

Basing on censuses kept by the Ljubljana Historical Archives the article Križevniška Street 3 introduces us to a middle-class residential building and its inhabitants in 19th-century Ljubljana. The author's main point of interest are the social and occupational structure of the building's residents and their style of living.

V letu 1990 je bila začeta prenova enega od treh najstarejših delov Ljubljane. Skupna raziskovalna akcija, pri kateri so združile svoje moči in znanje tri inštitucije: Restavratorski center Ljubljana, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine in Mestni muzej Ljubljana, je nosila delovni naslov Križevniški kare. Ob prenovi se je tako ponudila priložnost za raziskavo načina življenja v tem mestnem predelu. Iz hiš, ki so bile prve namenjene prenovi, so stanovalce preselili v naslednjem letu. Mestni muzej je poskrbel za zaščitna arheološka izkopavanja, pregledan je bil del arhivskega gradiva o zgodovini hiš v tem mestnem predelu, s fotografom pa smo zabeležili današnjo raven stanovanjske kulture in opravili nekaj intervjujev z nekdanjimi stanovalci.[1] Akcija je bila zaradi pomanjkanja sredstev in denacionalizacijskih postopkov v letu 1992 ustavljena.

Med prvimi je bila izpraznjena tudi hiša v Križevniški ulici 3. Žal pa je ostalo le pri tem. Trinadstropna hiša, ki je bila vedno polna stanovalcev, je danes skoraj prazna. V njej živita le potomca lastnika, ki je imel hišo pred nacionalizacijo. Da hiša ne bi molčala še bolj kot doslej, sem se odločila, da sestavim drobce iz njene zgodovine in njenih prebivalcev v tale prispevek. Največji del članka je napisan na osnovi statističnih popisov prebivalstva v letih 1857, 1869, 1880, 1890, 1900.

1 Irena Žmuc, Delno poročilo o raziskovalni nalogi Križevniški kare (tipkopis). Mestni muzej Ljubljana 1991, 4 str.

ZGODOVINSKI PODATKI DO 19. STOLETJA

Hiša stoji v predelu na levem bregu Ljubljanice, kjer je začela naselbina, imenovali so jo Novi trg, nastajati v 13. stoletju. Sem so se vsaj že 1228. leta naselili redovniki nemškega viteškega reda - križniki, postavili tu redovno hišo in cerkev, v neposredni bližini pa so imeli tudi svojo zemljiško posest. Po podatkih najstarejšega ohranjenega urbarja križniškega reda iz leta 1490 in zapisnika iz leta 1534 je imela komenda šestnajst podložnikov na Bregu in pet »pri šoli« (nekje na prostoru današnjega Trga francoske revolucije), osemnajst pa tudi v Ribiški ulici (Vischergassen, današnja Križevniška ulica). Mnogo med njimi je bilo obrtnikov, še zlasti čolnarjev in ribičev. Po teh naj bi ulica nosila tudi ime in tu jih najdemo še konec 15. stoletja.[2] Ribiška ulica je tudi med najstarejšimi ljubljanskimi ulicami, ki se s tem imenom v virih navaja že v 14. stoletju.[3] V drugi polovici 16. stoletja se v zapisnikih mestnega sveta že uporablja ime Nemška ulica (Teudtsche Gasse), pač po zemljiškem gospodu hiš - nemškem viteškem redu.[4] Današnje ime Križevniška ulica (tudi Križanske ulice) nosi po križevnikih, in se pojavi v sedemdesetih letih preteklega stoletja.[5] Kakšen je bil objekt, ki je stal približno na mestu današnje hiše in je naveden v urbarju pod številko 135, ne vemo.[6] Mogoče je prvotno leseno hišo po požaru, ki je na Novem trgu divjal leta 1524[7], nadomestila zidana. V letih 1770 do 1805 je hiša nosila številko 313. Ob tedanji novi prenumeraciji pa je dobila številko 183. Ta se v 19. stoletju spremeni še enkrat. Leta 1876 dobi hiša številko 5.[8] Temeljnega hišnega davka so stoletja plačevali 4 goldinarje. V primerjavi z davkom ostalih hiš, za katere je znan ta podatek, naša ni v ničemer izstopala.[9] Današnjo hišno številko 3 je dobila pred drugo svetovno vojno.

Sama gradbena zgodovina stavbe nam je zaenkrat nepoznana. Nekoliko več pa je v virih ohranjenih podatkov o njenih prebivalcih.

Do 19. stoletja se v zvezi s hišo v virih navajajo naslednja imena: sredi 16. stoletja je lastnik hiše Janez Horvat ali neka Wassiza, ob prelomu stoletja pa zidar Abondio De Donino,[10] v prvi polovici 17. stoletja omenjajo viri Janeza Reisingerja, v hiši pa tudi jesiharja Jerneja Fleriča. V letih 1630 do 1651 je lastnik hiše ponovno zidar Abondio Donino, v hiši pa so omenjeni še slikar Simon Widman, za njim krojača Jakob (brez priimka) in Jurij Wagner ter zlatar Jakob Rüeff. Leta 1652 so kot lastniki navedeni dediči po Abondinu Doninu in za njimi mestni sodnik Luka Strenner. Leta 1679 do približno 1767 je bila hiša v lasti ljubljanskega meščanskega špitala, kot stanovalci pa so navedeni leta 1688 Janez

2 Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice, Ljubljana 1955, str. 15 - 17.

3 Vlado Valenčič, Zgodovina ljubljanskih uličnih imen, Ljubljana 1989, str. 9.

4 N. d. pod op. 3, str. 14.

5 N. d. pod op. 3, str. 48.

6 Vladislav Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš in njenih stanovalcev, II. del, Novi trg (tipkopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana), str. 445.

7 Ferdo Gestrin, Ljubljana v 16. in 17. stoletju. Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo, Kronika, Ljubljana 1984, str. 113.

8 N. d. pod op. 6, str. 445.

9 N.d. pod op. 6, str. 428 - 488.

10 Abondio De Donino je bil znani italijanski stavbenik, ki je s svojo, v Italiji pridobljeno zidarsko spretnostjo, zadovoljeval naše domače naročnike. Mogoče je vtisnil svoj pečat tudi obravnavani hiši. (Damijan Prelovšek, Ljubljanska arhitektura 18. stoletja. Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo, Kronika, Ljubljana 1984, str. 177.)

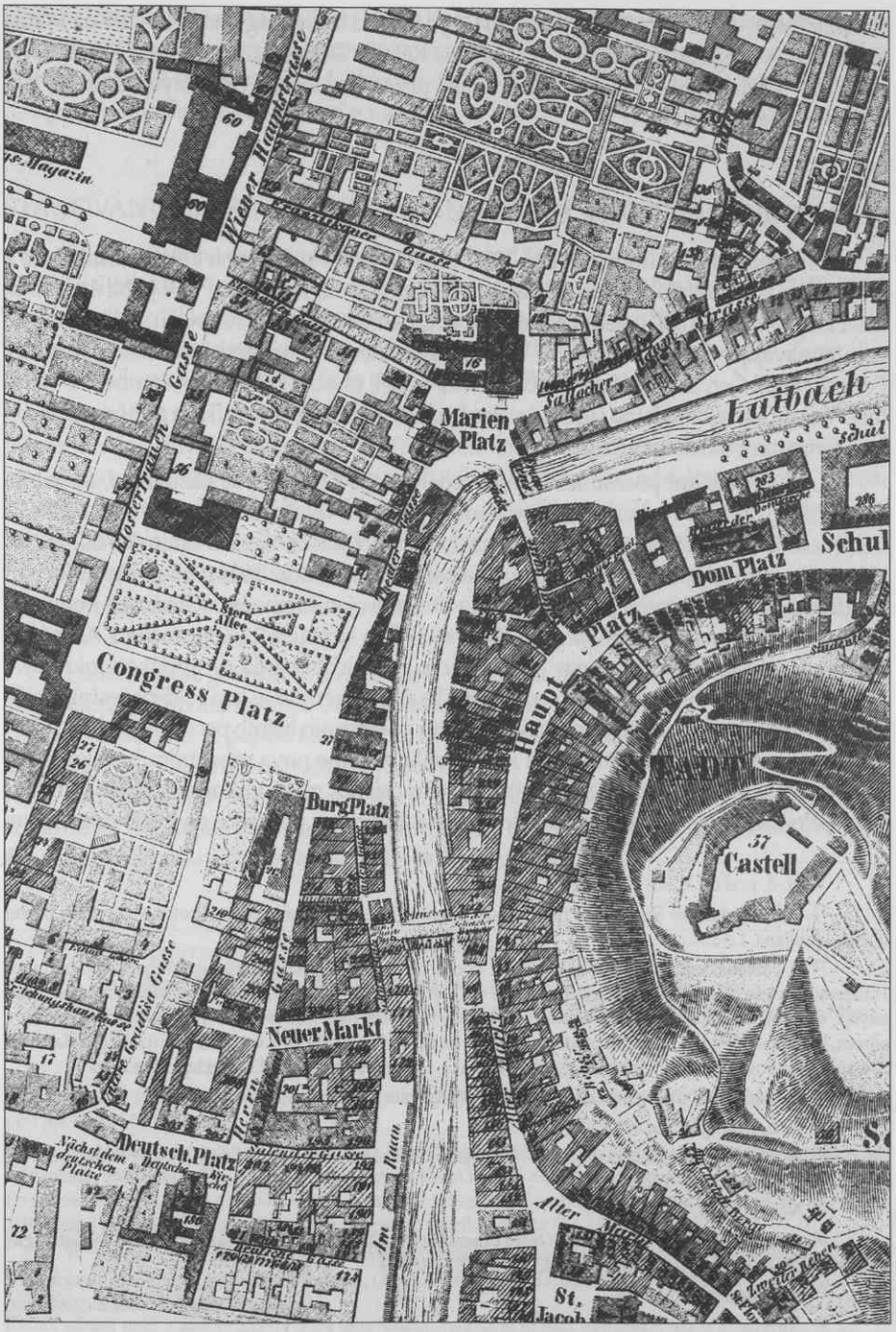

Položaj hiše Nemška ulica 183 na karti Ljubljane okoli 1869 (Načrt hrani Mestni muzej Ljubljana). • The location of 183 Nemška ulica on the map of Ljubljana, around 1869. (Ljubljana City Museum) • Position de la maison à Nemška ulica (rue) 183 sur le plan de Ljubljana en 1869. Le plan est gardé au Musée de la ville de Ljubljana.

Krstnik Fider, od 1692 do 1694 Giovanni Gayo in neki Mardonigheto, leta 1705 pa Matija Cividator. Novega lastnika, gospoda Mihaela Rafaela Destonija, ima hiša od leta 1767 do leta 1791. V tem letu je kot lastnica navedena prva ženska, Ana Gollmayer, in za njo leta 1817 Terezija Rehar.[11]

O LASTNIKIH HIŠE V 19. STOLETJU

Novega lastnika dobi hiša leta 1824. Ignacij Škarja je omenjen kot posestnik hiše z dvoriščem v Križevniški ulici (Deutsche Gasse 183) tudi leta 1825.[12] Ali je bil še lastnik hiše, ko je bila leta 1830 izvedena konskripcija, ne moremo točno zapisati. V literaturi se namreč navajajo različni podatki.[13] V letu 1840 postane novi posestnik hiše Andrej Herzum. Po rodu je bil Čeh in je prišel v Ljubljano kot učitelj glasbe. Herzum ni stanoval v lastni hiši. V tem času ga najdemo v novo urejenem hotelu pri Bahabirtu. Tu je poučeval glasbo tudi Crobathovo hčerko Luizo.[14]

Leta 1844 je kot posestnica hiše navedena Ana Ahčin.[15] Vse kaže na to, da je bila Ana hčerka Andreja Herzuma. Bila je znana pianistka, vendar se je v septembru 1839 za nekaj časa javno poslovila od ljubljanskega občinstva. Kidrič je zapisal zanimivo domnevo, ki jo povezujejo s spomini na Prešerna. Ana naj bi bila zelo muzikalna, a baje škrofulozna[16] mladenka, ki ji je Prešeren pridno dvoril, a mu jo je njen premožni oče zaman ponujal v zakon, ko je bil pesnik že oče v letih 1839/40.[17] Ana se je leta 1842 poročila z Antonom Ahčinom, okrajnim komisarjem in sodnikom iz Reichenberga (v goriškem okraju).[18] Mogoče je hišo podedovala po očetovi smrti leta 1844, vendar je leta 1845 posestnica hiše že Katarina Čebulj (Zhebull), ki jo najdemo tudi v seznamih hišnih posestnikov leta 1853[19] in v popisu prebivalstva leta 1857.[20] Po prisojilu postane nova posestnica hiše leta 1865 Jovana Leskovic (Johhana Leskovitz).[21] Seznam hišnih posestnikov jo navaja tudi leta 1876.[22] Popisno polo leta 1869 ni izpolnila sama, pač pa na poli piše, da hišno posestnico,

11 N. d. pod op. 6, str. 445 - 446.

12 Arhiv republike Slovenije, Franciscejski kataster, k.o. Ljubljana - mesto, Protokol stavbnih parcel občine Ljubljana, L - 133.

13 V Fabjančičevi Knjigi hiš je leta 1828 kot lastnica hiše zapisana Antonija Webers, roj. baronica Hallerstein in leta 1840 Florijan Webers. (N.d. pod op. 6, str. 445 - 446.) France Kidrič pa v Prešernovem albumu navaja, da je bil za Ignacijem Škarjo lastnik še v seznamu iz leta 1833 Jož. Webers. (France Kidrič, Prešernov album, Ljubljana 1949, str. 295.) Po podatkih iz popisa pa je bila leta 1834 kot posestnica hiše navedena Katarina Zhebull. (Zgodovinski arhiv Ljubljana, (glej dalje ZAL), Popis prebivalstva 1830, Križevniška ulica 3).

14 France Kidrič, Prešernov album, Ljubljana 1949, str. 269.

15 N. d. pod op. 6, str. 446.

16 Škrofuloza - vrsta tuberkuloznega obolenja z oteklimi bezgavkami na vratu. (France Verbinc, Slovar tujk, III. izdaja, Ljubljana 1971, str. 662.)

17 N. d. pod op. 14, str. 269.

18 Ob njeni poroki je oče še vedno hišni posestnik in učitelj glasbe. (Nadškofijski arhiv Ljubljana (glej dalje NŠALJ), Poročna knjiga župnije Sv.Nikolaja, 1816 - 1846.)

19 N. d. pod op. 6, str. 446.

20 Navedena je kot posestnica hiše in je živela v stanovanju št. 4, vendar je bila v času popisa zaradi bolezni za kratek čas odsotna. (ZAL, Popis prebivalstva 1857, Križevniška ulica 3.)

21 Temeljno sodišče v Ljubljani, Enota Zemljiška knjiga v Ljubljani, Zemljiška knjiga, k.o. Ljubljana - mesto, vl. št. 59.

22 N. d. pod op. 6, str. 446.

ki živi v Idriji, zastopa stanovalka iz hiše.[23] Kot posestnica hiše je navedena tudi ob popisu leta 1880.[24] Novo posestnico ponovno spoznamo iz zemljiške knjige. Na osnovi kupne pogodbe leta 1844 je to Ana Staudacher vse do leta 1905, ko je lastninska pravica vknjižena na njenega sina Ferdinanda Staudacherja.[25]

STANOVANJA IN STANOVALCI HIŠE V LETIH 1830 - 1900

Edini zanesljivi podatki iz konskripcije leta 1830 so o družini Blaža Crobatha. Ob poroki s Poljakinjo Jožefo Brugnak leta 1827[26] je stanoval na Novem trgu 171[27] v hiši svojega šefa dr. Wurzbacha. Ob konskripciji je že v Nemški ulici 183, poleg staršev pa sta bila v družini še dva otroka: leta 1828 rojena Alojzija[28] in 1829 roj. Ludvik. Z njimi je živela še polsestra Crobathove žene Ana Endlicher.[29]

Leta 1828 je bil Crobath že tretje leto koncipient pri dr. Wurzbachu in eno leto poročen. V času bivanja v Nemški ulici 183, v letu 1832, se je skupaj s Prešernom potegoval za advokaturo ter imel več sreče kot pesnik, tako da je leta 1833 advokaturo dobil. V času bivanja v obravnavani hiši je imel pisarne (po šematizmih 1834 in 1835) v Andriolijevi hiši na Bregu 191 (danes Breg 12). Leta 1836 pa je že stanoval pri Bahabirtu.[30]

V popisu leta 1830 o številu stanovanj nimamo podatkov. Z gotovostjo lahko govorimo le o dveh stanovanjih, v enem je živela posestnica hiše s sorodnico in v drugem Crobath s svojo družino. Naslednji popisi pa nam že omogočajo primerjavo.

Podatki nam govorijo o stanovanjih v pritličju in treh nadstropjih. Leta 1857 in 1869 beležimo štiri stanovanja. Če sklepamo pravilno, so bila velika in je vsako obsegalo celotno nadstropje. Iz popisa leta 1880 že lahko razberemo, da so stanovanja prezidavali. Tako v prvem kot drugem nadstropju sta tedaj že po dve stanovanji. Leta 1890 je bilo novo dodatno stanovanje tudi v pritličju. Leta 1900 pa so v prvem nadstropju kar tri stanovanja. Če pogledamo skupno število stanovanj, se je v slabih petdesetih letih njih število povečalo skoraj za polovico (glej preglednico št. 1).

---

23 ZAL, Popis prebivalstva 1869, Križevniška ulica 3.

24 ZAL, Popis prebivalstva 1880, Križevniška ulica 3.

25 Temeljno sodišče v Ljubljani, Enota Zemljiška knjiga v Ljubljani, Zemljiška knjiga, k.o. Ljubljana - mesto, vl. št. 59.

26 N. d. pod op. 14, str. 267.

27 Leta 1913 je bila hiša porušena, ker je bila poškodovana zaradi del pri regulaciji Ljubljanice. (N. d. pod op. 6, str. 411.)

28 Alojzija nam je bolj znana kot Luiza Pessiak, slovenska pesnica. Prijateljevala je s Prešernom, ki ji je bil v mladih letih učitelj. Bila je žena znanega ljubljanskega trgovsko-prevozniškega podjetnika Simona Pessiaka. Po poroki je živela v hiši nasproti svoje rojstne hiše v Nemški ulici 177 (danes Križevniška ul. 8), kjer je leta 1895 skoraj pozabljena umrla. (Slovenski biografski leksikon II, str. 316 - 318.)

29 Vendar so na polo vpisovali tudi kasnejše podatke. Tako je zabeleženo še rojstvo hčerke Amalije leta 1838, rojstvo (1834) in vojaščina sina Evgena, poroka svakinje in poroka hčerke Alojzije leta 1848. (ZAL, Popis prebivalstva 1830, Križevniška ulica 3.)

30 Pri Bahabirtu je imel v letih 1836 - 1840 tudi svoje pisarne. Stanovanje je moralo biti razkošno in veliko, saj so tudi Endlicherjevi imeli skupaj z njimi hrano in stanovanje, pri njih pa je stanoval nekaj mesecev tudi Korytko (od 3. 7. - 6. 12. 1837). Hišo (Vodne ulice 287, danes Kopitarjeva 1 in Vodnikov trg 10) so leta 1834/35 prezidali v nov in prvovrsten hotel, ki se je uradno imenoval Zum österreichischen Hof, med ljudmi pa je slovel kot Bahabirt. (N. d. pod op. 14, str. 301 - 302.)

Nadstropje	1857	1869	1880	1890	1900
pritličje	1	1	1	2	2
prvo nadstropje	1	1	2	2	3
drugo nadstropje	1	1	2	1	1
tretje nadstropje	1	1	1	1	1
SKUPAJ	4	4	6	6	7

Preglednica št. 1: Število stanovanj ob popisih 1857 - 1900

Število prebivalcev v hiši je nihalo. Svoj višek po podatkih iz popisov doseže leta 1869. Če podatek primerjamo z rastjo prebivalstva v celotnem tedanjem notranjem mestu, ugotovimo, da je to čas, ko je tudi mesto doseglo višek svojega populacijskega razvoja.[31] Število prebivalcev v hiši nato upade in se nekoliko poveča šele v popotresni dobi. Povprečno živi v hiši 28 ljudi. V času popisov v posameznih stanovanjih živi tudi po 11 oseb (glej preglednico št. 2).

Nadstropje	1857	1869	1880	1890	1900
pritličje	8	11	4	6	5
prvo nadstropje	11	11	7	9	11
drugo nadstropje	8	7	5	1*	8
tretje nadstropje	1	9	9	5	5
SKUPAJ	28	38	25	20 - 21	29

* Leta 1890 je v drugem nadstropju živela posestnica hiše Ana Staudacher, ki pa je deset mesecev v letu živela v Trstu. Zato smo jo upoštevali le pogojno.

Pregledica št. 2: Število stanovalcev ob popisih 1857 - 1900

31 Slavko Kremenšek, Uvod v etnološko preučevanje Ljubljane novejše dobe. Ljubljana 1980, str. 14.

Poglejmo nekaj posameznih primerov. Leta 1857 živi v prvem nadstropju državni uradnik - imetnik stanovanja, žena, šest otrok in tašča. Za pomoč imajo še služkinjo. Kot podnajemik živi pri njih še en uradnik. Še bolj zgovoren je primer iz popisa leta 1869. Družina, ki živi prav tako v prvem nadstropju, je nepopolna, saj v skupnem gospodinjstvu živita le ovdovela mati - imetnica stanovanja in hčerka. Izredno pestra pa je sestava podnajemnikov: najprej samski moški - za poklic je navedel »pomagavec«, nato družina: ovdovela šivilja s sinom - trgovskim praktikantom in hčerko, ki obiskuje nunsko šolo. Kot tretja podnajemniška stranka je še družina soboslikarja z ženo, ki vodi gospodinjstvo ter dvema hčerkama, od katerih je ena že šivilja.

Prostorska stiska je bila huda. V manj kvalitetnih stanovanjih z malo sobami se je stiskalo največ ljudi. A drugače ni šlo. Družine so bile namreč prisiljene, da so si streho nad glavo delile z večimi podnajemniki, saj sicer niso zmogle plačevati najemnine.[32] Gornji primeri so tudi v obravnavani hiši dovolj zgovorni. Podnajemniki živijo skoraj v vseh stanovanjih. Brez njih sta bila leta 1857 stanovanje posestnika hiše in nepremičnin v Razdrtem in pa posestnica obravnavane hiše, ki je živela v tretjem nadstropju. Prav tako je brez podnajemnikov tudi hišna posestnica leta 1890.

Popisi za leti 1890 in 1900 nam prinašajo podatke o številu in vrstah bivalnih prostorov v posameznih stanovanjih in nadstropjih, ki jih lahko primerjamo s strukturo stanovalcev.

PRITLIČJE

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	1 soba 1 kuhinja	2 sobi 1 kuhinja
Stanovanje št. 2	1 soba	1 soba

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	- imetnica stanovanja (samska) - podnajemnica (samska)	- imetnica stanovanja - podnajemnica z nečakinjo
Stanovanje št. 2	- imetnik stanovanja z ženo in dvema otrokoma	- imetnik stanovanja z ženo

32 Podobno v svoji razpravi ugotavlja tudi Andrej Studen. (Andrej Studen, Smrdelo je kot kuga. K zgodovini zdravstvenih razmer v Ljubljani pred prvo svetovno vojno. Zgodovina za vse I/1994, št. 1, Ljubljana 1994, str. 49.)

PRVO NADSTROPJE

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	3 soba 1 predsoba 1 kuhinja	2 sobi 1 predsoba 1 kuhinja
Stanovanje št. 2	1 soba	1 soba
Stanovanje št. 3		1 soba

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	- imetnik stanovanja z ženo in tremi otroki - posli: 1 ženska - podnajemniki: deklica, samski moški	- imetnik stanovanja z ženo in štirimi otroki - podnajemnik
Stanovanje št. 2	- imetnica stanovanja (vdova)	- imetnica stanovanja (samska)
Stanovanje št. 3		- imetnik stanovanja z ženo in hčerko

DRUGO NADSTROPJE

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	4 sobe 1 kabinet 1 predsoba 1 kuhinja	4 sobe 1 kabinet 1 predsoba 1 kuhinja

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	- posestnica hiše*	- imetnik stanovanja z ženo in dvema otrokoma ter starim očetom - posli: ženska - podnajemniki: dva moška

* Posestnica je deset mesecev na leto bivala v Trstu. Tako je bilo stanovanje z največ sobami večino leta prazno.

TRETJE NADSTROPJE

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	2 sobi 1 kabinet 1 kuhinja	2 sobi 1 kabinet 1 kuhinja

Leto	1890	1900
Stanovanje št. 1	- imetnik stanovanja z ženo in dvema otrokoma - podnajemnik z ženo	- imetnik stanovanja z ženo - podnajemniki: podnajemnik z ženo, podnajemnica

Preglednica št. 3: Število in vrsta bivalnih prostorov v primerjavi s strukturo stanovalcev

Gornje tabele nam pokažejo naslednje:

Stanovanje »pri tleh«, ki je leta 1890 obsegalo le sobo in kuhinjo, ima leta 1900 dve sobi in kuhinjo. To pomeni, da so večjo sobo spremenili v dva manjša prostora. Drugo stanovanje v pritličju je ostalo po obsegu nespremenjeno. Prezidave je doživelo tudi prvo nadstropje. Trosobno stanovanje s predsobo in kuhinjo so v času med obema popisoma prezidali v dvosobno, tako ima na račun ene sobe leta 1900 hiša v prvem nadstropju še tretje stanovanje. Stanovanje št. 2 ostane po obsegu nespremenjeno. Večjih sprememb nista doživeli tudi stanovanji v drugem in tretjem nadstropju. Če sklepamo po številu sob, je bilo najkvalitetnejše stanovanje v drugem nadstropju, obsegalo je štiri sobe, kabinet, predsobo in kuhinjo. Posredno nas na to navaja tudi dejstvo, da v tem stanovanju navadno živi tudi posestnica hiše. Gornje prezidave v hiši so mogoče povezane tudi s popotresno obnovo hiše. Stanovanje z največ sobami je bilo leta 1890 večino leta prazno.

Popisnice prebivalstva nam prinašajo podatke tudi o poklicni in socialni strukturi stanovalcev.

Preglednica št. 4:[33] Poklicna in socialna struktura stanovalcev

Leta 1857

Nadstr.	imetnik stanovanja	družinski člani	posli	podnajemnik
pritl.	- krojaški mojster	- žena in 3 otroci: študent 2 hčerki		- študent - dijak - sorodnica
I.	- državni uradnik	- žena in 6 otrok ter tašča	- služkinja	- uradnik
II.	- hišni in realitetni posestnik v Razdrtem	- žena in 4 otroci	- služkinja - kuharica	
III.	- hišna posestnica			

[33] Pri kategorizaciji stanovalcev sem si pomagala z metodologijo, ki jo je v svojem nedavno izišlem delu uporabljal Andrej Studen. (Andrej Studen, Pedenar'ca, ksel, kelnerca, žnidar. Socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869 - 1910, Ljubljana 1993.)

Leto 1869

Nad str.	imetnik stanovanja	družinski člani	posli	podnajemniki
pritl.	- pek	- žena - branjevka hči - šivilja		- 5 dijakov - 1 pek - zakonski par: delavec in delavka
I.	- privatnica (vdova)	- hči: vodi gospodinjstvo		- pomagavec (samski) - družina: mati (vdova) - šivilja sin - trgovski praktikant hči - učenka v nunski šoli - šivilja (samska) - družina: oče: soboslikar žena: vodi gospodinjstvo hči: šivilja hči
II.	- privatnica (samska) z družabnico		- kuharica	- vdova po trgovcu - okrajni komisar (samski) - vrvarski mojster (vdovec) sin: vrvarski pomočnik
III.	- dnevni pisar	- žena:dipl. babica 5 hčera: 1 vodi gospod. 2 obiskujeta samostansko šolo		- knjigoveški vajenec - uradnik okrajnega sodišča (samski, upokojen)

Leto 1880

Nad str.	imetnik stanovanja	družinski člani	posli	podnajemniki
pritl.	- delavec pri železnici	- žena - gospodinja sin - učenec sorodnica: pomaga v gospodinjstvu		
I.	1. stanovanje: - računski oficial 2. stanovanje: - natakar	- hči vodi gospodinjstvo - žena: vodi gospodinjstvo		- samska gospodinja - učenec - pedenarica
II.	- privatnica živi od miloščine - posestnica rente		- kuharica	- izučena kuharica (samska) - pisarniški sluga (samski)
III.	- c.kr. pismonoša	- žena in 3 sinovi: kadet, čevljarski vajenec učenec		- skladiščni delavec in žena: vodi gospodinjstvo - tovarniška delavka (samska) - tovarniška delavka (samska)

Leto 1890

Nad str.	imetnik stanovanja	družinski člani	posli	podnajemniki
pritl.	1. stanovanje: - posestnica trgovine z drobnim blagom 2. stanovanje: - starinar	- žena - gospodinja 2 otroka: hči in sin		- posestnica trgovine z drobnim blagom
I.	1. stanovanje: - računski oficial* 2. stanovanje: - postrežnica	- žena - gospodinja 3 otroci: 2 dijaka 1 učenka	- dekla	- c. kr. topničarski lajtnant - učenka
II.	- hišna posestnica			
III.	- c.kr. pismonoša	- žena -gospodinja 2 otroka: 1 uradnik v notarski pisarni 1 čevljarski pomočnik (ni pris.)		- zidar - dninar z ženo - postrežnico

* V rubriki o postranskem zaslužku je navedel, da dela še kot tajnik pri notarski zbornici.

Leto 1900

Nad str.	imetnik stanovanja	družinski člani	posli	podnajemniki
pritl.	1. stanovanje: - kramarica 2. stanovanje: - pekovski pomočnik (upokojen)	- žena - hišnica		- kramarica in nečakinja, ki pomaga v kramariji
I.	1. stanovanje: - agent pri prodaji vina na debelo 2. stanovanje: - damska krojačica 3. stanovanje: - mizarski pomočnik	- žena - zasebnica in 4 otroci: šivilja, vezilja, dijak in učenka - žena - delavka v Tobačni tovarni in hči - učenka v nunski šoli		- pomožni uradnik
II.	- knjigovodja	- žena in 2 otroka: kontorist in učenka in stari oče (vdovec)	- služkinja	- učenec trgovske šole - učenec trgovske šole
III.	- c.kr. pismonoša	- žena		- mož - dninar pri stavbeniku Treu in žena - učenka - šivilja

V pritlična stanovanja so se naseljevali manjši obrtniki (krojač, pek, pekovski pomočnik) ali delavci in drobni trgovci (trgovka z drobnim blagom, starinar, kramarica). V prvem nadstropju najdemo državnega uradnika, privatnico, računskega oficiala in agenta, ki se ukvarja s prodajo vina na debelo. Gre za poklice, ki jih lahko rangiramo višje kot tiste, ki jih najdemo pri stanovalcih v pritličju. V popisih v letih 1880 - 1900, ki nam govorijo tudi o povečanju števila stanovanj, so se jim v prvem nadstropju nato pridružili še natakar, postrežnica, damska krojačica in mizarski pomočnik. V drugem nadstropju so se naselili hišni in realitetni posestnik iz Razdrtega (v opombo je napisal, da je v Ljubljani le zaradi vzgoje svojih otrok), privatnica in posestnica rente, posestnica hiše in knjigovodja. Ob popisu 1857 najdemo posestnico hiše v tretjem nadstropju, ki ji nato sledijo diurnist (dnevni pisar) in c. kr. pismonoša.

Posle so si lahko privoščile le bolje situirane družine, te so v naši hiši v prvem ali drugem nadstropju. Tako imajo v gospodinjstvu državnega uradnika za pomoč še služkinjo, hišni in realitetni posestnik ima zaposleni služkinjo in kuharico, samska privatnica, ki sicer živi z družabnico pa ima za pomoč še kuharico; podobno ima za pomoč v gospodinjstvu zaposleno kuharico privatnica, ki sicer živi od miloščine!?, a ji dela družbo posestnica rente. Dekla pomaga še v družini računskega oficiala, v gospodinjstvu knjigovodje pa je zaposlena služkinja.

Pestra je sestava podnajemnikov. Najdemo tako učence, dijake, študenta, delavce, vajence in pomočnike, pa tudi vrvarskega mojstra, šivilje, uradnike, topniškega poročnika, mnogo je samskih in ovdovelih oseb, zakonski par, nekaj pa celo družin, kot je npr. družina soboslikarja z ženo, ki je gospodinja, s hčerko šiviljo in še eno mladoletno hčerko. Skoraj neverjetno se nam zdi, da med podnajemniki najdemo tudi ljubljanskega meščana Antona Jegliča, zgoraj omenjenega vrvarskega mojstra. Svoj meščanski stan je zapisal celo v popisno polo poleg navedbe poklica.[34]

Že na začetku sem omenila, da so mi bili za poskus gornje analize glavni vir popisi prebivalstva v letih 1830 - 1900. Vendar v popisih stanovalcem lahko sledimo le v desetletnih časovnih razmikih. V vseh vmesnih obdobjih pa ljudje niso mirovali. Nasprotno. Za celotno obravnavano obdobje so značilne hitre migracije prebivalstva. Tudi v primeru hiše v Križevniški ulici 3 je tako. Vsak popis nam prinaša informacije o novih družinah. Samo družini c. kr. pismonoše lahko sledimo skozi zadnje tri popise. Zato si zasluži, da njegovo gospodinjstvo nekoliko podrobneje predstavimo.

Josef Kump je bil rojen leta 1831 v Semiču pri Črnomlju. Poročen je bil z Mario, roj. Bauer iz Slavonije. Popis leta 1880 nam prinaša podatke o treh otrocih: Adolf je bil v času popisa kadet - učenec in je tedaj stalno živel v Trstu. Dve leti mlajši je bil Rudolf, čevljarski vajenec in pa Stefan, ki je bil s trinajstimi leti še učenec. Vsi trije so bili rojeni v Slavoniji, kar pomeni, da je družina tam nekaj časa živela. Popis nam prinaša še en zanimiv podatek. Žena Maria ima kot občevalni jezik navedeno nemščino, mož in otroci slovenščino. Kot podnajemnik živi pri njih Franz Kralič, skladiščni delavec, s svojo ženo, ki skrbi za gospodinjstvo. Leta 1881 se Franzu Kraliču, dninarju, in ženi Mariji, rodi hčerka Maria. Krstna botra ji je poleg kočijaža Josefa Galoviča prav poštarjeva žena. Leta 1883 se jima rodi še sin Franz, ki sta mu botra mokar Johann Zorman in ponovno stanodajalčeva žena.[35] Kot podnajemnici živita v njihovem stanovanju še dve samski tovarniški delavki.

34 Med meščane je bil izvoljen 7. 12. 1847. (Imenik meščanov stolnega mesta Ljubljane od leta 1786 do 1899, Ljubljana 1899, str. 18.)

35 NŠALJ, Rojstna knjiga Sv.Nikolaja, 1873 - 1898.

Leta 1890 je Josip (Josef) Kump še vedno imetnik stanovanja v tretjem nadstropju. Obsegalo je dve sobi, kabinet in kuhinjo. Najstarejši sin Wolf (Adolf) je tedaj živel doma in bil uradnik v notarski pisarni. Njegov brat Rudolf je iz vajenca postal čevljarski pomočnik in je bil zaposlen nekje v Trstu. O najmlajšem Stefanu ni podatkov. Vsi trije člani družine imajo v rubriki občevalni jezik zapisano nemški. Kot podnajemnika živita pri njih Josef Kovačič, pomožni delavec v gradbenem podjetju in žena Marija, pedenarica. Prav v popisnem letu jima je v starosti trinajst let za tifusom umrla edina hčerka Marija.[36]

Leta 1900 je naš pismonoša že upokojen. Tokrat imata oba z ženo za občevalni jezik napisano slovenščino. Najstarejši sin si je našel stanovanje drugje. Poleg zakoncev Kovačič (Josef je bil tega leta zaposlen kot dninar pri Viljemu Treu, »stavnem stavbeniku« na Marije Terezije cesti 10) pa imata na stanovanju še posteljašico Marijo Podboršek, samsko šiviljo, ki se je šivanja učila pri ženskem krojaštvu Pavliček na Prulah. Toliko lahko o gospodinjstvu Josefa Kumpa zapišemo iz popisov (v letih 1880, 1890, 1900) z malenkostnimi dopolnili iz matičnih knjig.

Nekajkrat sem zgoraj omenila tudi občevalni jezik. Tega so popisovali od leta 1880 dalje. Vendar pa je navajanje podatkov o občevalnem jeziku zelo vprašljivo. Prav gornji primer je zgovorno pokazal, da samo na podlagi tega ne moremo sklepati o etnični sestavi stanovalcev hiše.

Kaj se je dogajalo v letih med popisi, koliko človeških in družinskih usod se je odvijalo med hišnimi zidovi? Določen vpogled v to dobimo s podatki iz matičnih knjig. Ljudje so se rojevali, poročali, selili in umirali. In kaj se da za Križevniško ulico izluščiti iz matrik? Pregledala sem jih za obdobje, ki se časovno približno ujema s popisi prebivalstva (v letih 1830 - 1898). V rojstnih knjigah je v tem času v hiši zabeleženih 47 rojstev. Število rojstev je vseskozi enakomerno. Na leto se rodita eden ali dva otroka. V letu 1870 pa se število rojstev nenadoma poveča, kar pa nas ne sme presenetiti. V hiši je namreč živela diplomirana babica Franziska Langer. Svojo obrt je nedvomno opravljala tudi na svojem domu v tretjem nadstropju, v Nemški ulici 183. Kje, si lahko samo predstavljamo. Sedemčlanska družina je imela leta 1869 na stanovanju še petnajstletnega nečaka Karla Langerja, knjigoveškega vajenca Antona Frantiča in upokojenega uradnika okrajnega sodišča Josefa Jentla.[37] O številu sob v stanovanju nam popis v letu 1869 ne prinaša podatkov, če pa si dovolimo primerjavo z dvajset let mlajšimi podatki, je imelo stanovanje leta 1890 dve sobi in kuhinjo. Kje je bil torej prostor za rojevanje in nego porodnic?![38] Od junija 1870 do februarja 1875 je z njeno pomočjo prijokalo na svet petnajst otrok: devet dečkov in šest deklic. Od teh jih je bila večina nezakonskih (13, eden od očetov je očetovstvo kasneje priznal) in dva rojena v zakonu: deželnovladnemu oficialu in pazniku. K Langerjevi so se po pomoč zatekale predvsem neporočene predstavnice nižjih slojev ljubljanskega prebivalstva: pet kuharic, dve služkinji, natakarica, pa tudi privatnica, hči hišnega posestnika in celo igralka; pri eni materi poklic ni naveden. Očetovstvo je priznal nadporočnik.

V kakšnih družinah so se še rojevali otroci?

36 NŠALJ, Mrliška knjiga Sv.Nikolaja, 1857 - 1889.

37 AL, Popis prebivalstva 1869, Križevniška ulica 3.

38 Delo na domu je bilo babicam do leta 1903 sicer dovoljeno, vendar so za to morale imeti prostor ločen od ostalih bivalnih prostorov, saj se je še tako prepogosto zgodilo, da so se novorojenčki in porodnice okužili z raznimi boleznimi. (Judita Šega, Zdravstvene in higienske razmere v Ljubljani (1895 - 1910). Ljubljana 1993, str. 30.)

Po dva otroka se rodita v družini baronov (v 30.ih letih 19. stoletja), doktorju prava in doktorju filozofije in prava, po eden pa c. kr. komisarju za katastrske cenitve, gradbenemu podjetniku, akademskemu slikarju, nadučitelju, igralcu. Očetje postanejo še dva delavca in dva dninarja ter krojaški mojster, krojaški pomočnik, soboslikar, sedlar, pomožni uradnik, lovec in služabnik ter sluga v policijskem uradu. Med nezakonskimi materami najdemo še štiri kuharice, dve šivilji in dve služkinji ter sobarico.[39]

V obdobju 1830 - 1889 se je iz Križevniške ulice 183 poročilo deset oseb, osem žensk in dva moška. Od nevest imajo le tri naveden poklic: dve služkinji in kuharica. Med ženini, ki so bili doma v obravnavani hiši, sta zastopana krojač in patentalni invalid. Štirje mladoporočenci so našli svojega zakonskega druga kar v Križevniški ulici, eden na Bregu, dva v Šentpetrskem predmestju in eden v Poljanskem predmestju, dva pa izven Ljubljane.[40]

Za konec še nekaj žalostnih podatkov, ki nam jih prinašajo mrliške matice. V obdobju 1830 - 1889 je bilo v obravnavani hiši 28 smrtnih primerov. Ljudje so umirali: sedem za sušico, štirje za božjastjo, po trije za vodenico in ohromelostjo pljuč, dva sta umrla za kozami, po eden pa za davico, tifusom, ohromelostjo srca, ohromelostjo nog, artritisom, živčnim mrtvoudom, drisko in splošno oslabelostjo. Zabeležen je tudi en samomor.

Če spremljamo podatke iz popisov prebivalstva, ki govorijo o poklicu in vrsti zaslužka, ter podatke o »stanu« oseb v matičnih knjigah, potem vidimo, da je meščanska stanovanjska hiša v Križevniški ulici 3 v 19. stoletju služila za bivanje zlasti srednjim in nižjim slojem ljubljanskega prebivalstva. Med višjimi sloji se omenjajo le še v prvi polovici 19. stoletja baroni. Kasneje »plemenitih« v hiši ne najdemo več. Da hiša v drugi polovici 19. stoletja ni predstavljala bolj kvalitetnega bivalnega prostora, nas opozarjajo tudi vzroki smrti. Največ med njimi je prav pljučnih bolezni, ob čemer nehote pomislimo na vlažna stanovanja in slabe higienske razmere v njih.

Hiša, ki sem jo vzela pod drobnogled, je bila v okviru križevniškega kareja izbrana glede na vire povsem naključno. Pravzaprav sem med drugim skušala z raziskavo tudi ugotoviti, koliko je ohranjenih arhivskih virov in koliko se z njihovo pomočjo lahko osvetli način življenja prebivalcev neke meščanske hiše v Ljubljani v 19. stoletju. Danes, ko imam nad ohranjenimi arhivskimi viri boljši pregled, že lahko zapišem, da mi je za obravnavano stavbo in njene prebivalce uspelo izbrskati, v primerjavi z ostalimi hišami v kareju, najmanj podatkov. Podoba hiše in prebivalcev v njej, podoba njihovega načina življenja, njihovega vsakdana je zato precej okrnjena. Pravzaprav je v določenih segmentih predstavljena le bivalna kultura in profesionalna ter socialna struktura stanovalcev.

39 NŠALJ, Rojstne knjige Sv.Nikolaja, 1826 - 1850, 1851 - 1873, 1873 - 1898.

40 NŠALJ, Poročne knjige Sv.Nikolaja, 1816 - 1846, 1847 - 1873, 1851 - 1889.

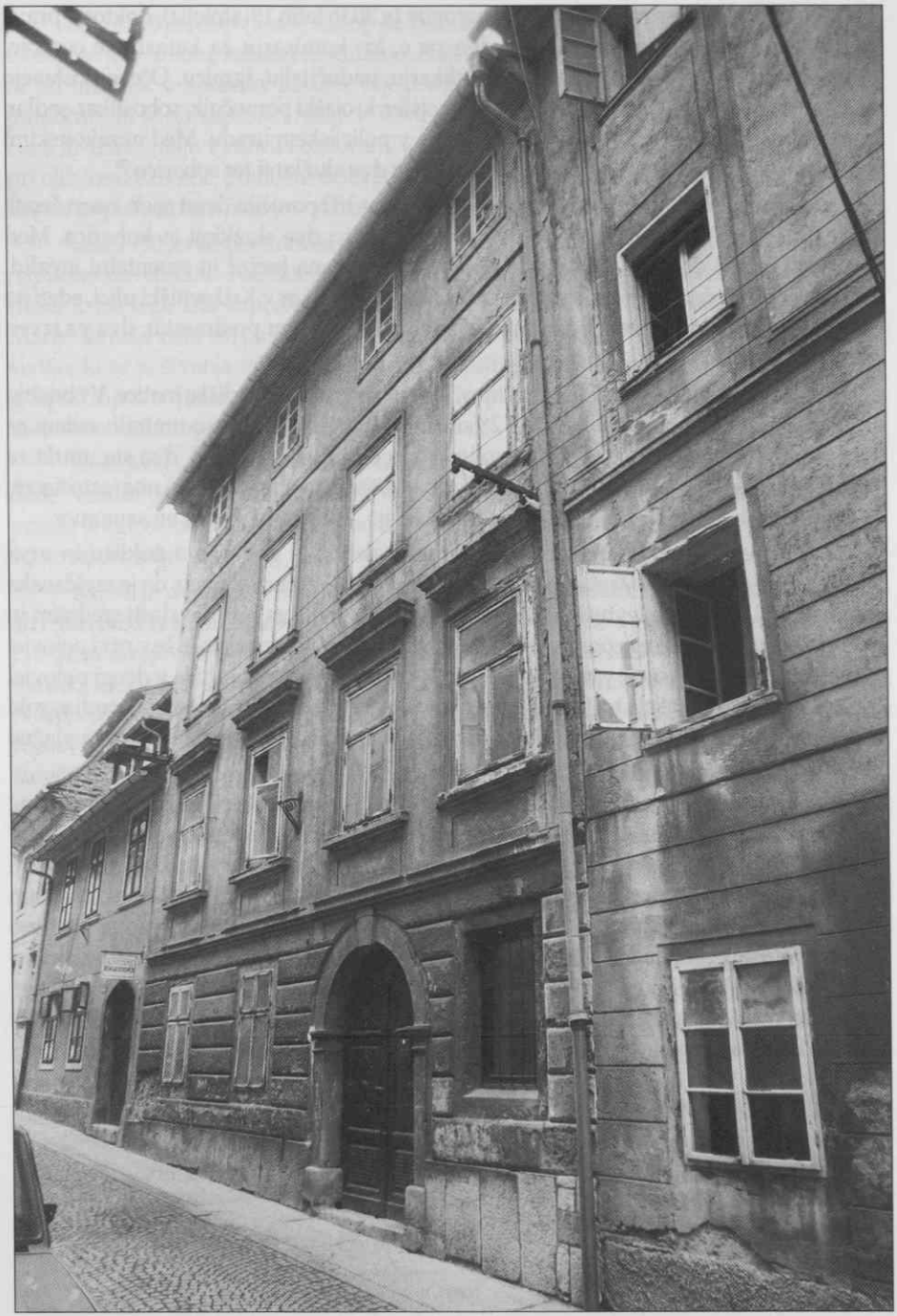

Hiša v sredini - Križevniška ulica 3. (Foto M. Zaplatil, 1991. Fototeka Mestnega muzeja Ljubljana) • The house Križevniška 3. (Photo by M. Zaplatil, 1991. Ljubljana City Museum) • Maison au milieu - Križevniška ulica (rue) 3. (Photo prise par M. Zaplatil en 1991. Photothèque du Musée de la ville de Ljubljana).

BESEDA O AVTORICI

Mojca Ferle, dipl. etnologinja in sociologinja kulture, kustodinja za etnologijo v Mestnem muzeju Ljubljana. Ukvarja se z urbano etnologijo in se v zadnjem času posveča raziskovanju načina življenja meščanstva in njihove kulture v 19. stoletju.

ABOUT THE AUTHOR

Mojca Ferle has a degree in ethnology and cultural sociology. She is curator for ethnology at the Ljubljana City Museum. Her main point of interest is urban ethnology and she has recently taken up intensive study of the way of living and culture of the 19th-century middle class.

SUMMARY

THE HOUSE KRIŽEVNIŠKA 3 - EXPERIMENTAL MICRORESEARCH OF A RESIDENTIAL BUILDING AND ITS INHABITANTS IN 19TH-CENTURY LJUBLJANA.

This microresearch of a residential building and its inhabitants is largely based on data from the censuses carried out by the Austro-Hungarian monarchy in 1857, 1869, 1880 and 1900. During this period the three-storey middle-class residential building at Križevniška Street 3 in Ljubljana often changed owners and occupants. Every successive census records new families living in the building. The ground-floor flats, being of the lowest standards, were occupied by small craftsmen, workers and shopkeepers, whereas the upper floors were inhabited by civil servants and self-employed people. The best flat, on the second floor, was usually occupied by the landlord. Nearly all flats housed subtenants. Our analysis of the occupants' occupational structure shows that the building housed primarily people belonging to the middle and lower classes of Ljubljana's population.

RÉSUMÉ

ESSAI DE LA MICRO-RECHERCHE D'UNE MAISON ET DE SES HABITANTS À LJUBLJANA AU 19E SIÈCLE

La micro-recherche de cette maison et de ses habitants était - pour la plus grande partie - faite sur la base des recensements statistiques officiels, réalisés par la monarchie austro-hongroise dans les années 1857, 1869, 1880, 1890 et 1900. Dans la période étudiée, la maison d'habitation bourgeoise à 3 étages au numéro 3 de la rue Križevniška à Ljubljana, changeait assez vite de propriétaire et d'habitants. Chaque recensement nous renseigne sur les nouvelles familles. Les appartements au rez-de-chaussé, qui étaient de plus mauvaise qualité, étaient habités par les petits artisans, ouvriers et petits commerçants, tandis que dans les étages supérieures vivaient les fonctionnaires et les particuliers. Le meilleur appartement se situait au 2ème étage et c'était là que vivait, d'habitude, le propriétaire de la maison. Dans à peu près tous les appartements il y avait, en plus, des sous-locataires. En notant la structure professionnelle des habitants nous pouvons constater que la maison était surtout destinée au logement des couches moyennes et inférieures de la population de Ljubljana.